
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A JÓSÁG DIADALA, NÉMI PERLEKEDÉSSSEL

Dér Zoltán: *Örvénysodró*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975.

Tücsökkel, Dér Zoltán ifjúsági regényének „fekete hajú, pöttöm” hősével egy dolgozatírás álmosító csöndjében ismerkedtem nemrég. Örömmel eredtem utána, amint „galád” társai és az otthoni nyomorúság elől kifut a Tiszára, ahol csakhamar bekapcsolódik a természet Fekete Istvánt idéző nagy körébe, amelyből minden élet születik, s amelybe minden élet visszatér. Folyóink rég lefolyt vizeinek átható illata csapta meg orrom, néhány oldal után azonban visszazuhan-tam a füstbe, és hát most épp e lehuppanás okait szeretném feltárni, kritikushoz illő hangon, természetesen.

A regény távirányított meséje rendkívül egyszerű. Tücsök elszenderedik a Tisza-parton, s álmában lelkiismerete, igazságszeretete megmintázza előtte a halak jószágos királyát, Örvénysodró, kinek (vélt) tanácsai később az ébrenlét világában is befolyásolják cselekvését. A gyermeki lelkiismeret ilyenforma aktivizálása, ha nem is új, jó ötlet, Dér Zoltán azonban nem tudott vele mit kezdeni, hiszen álombeli barátja segítségével Tücsök minden felmerülő kérdést ragyogóan megold. Előbb könnyűszerrel vidraprémekhez jut, majd miután aranyvesszőkre bukkan, melyek egy jól jövedelmező kosárfonoda létesítését teszik lehetővé, szüleivel végképp kilábal a nyomorból; kíméletlenül megbünteti a patakot szennyező vegytisztító üzem gazdáit; visszahódítja s az erkölcsi felemelkedés útjára segíti áruoló szerelmét, Delinkét; lényének sugárzásától még „alattomos” társai is megnemesednek; csapatával hatalmas küzdelemben legyőzi a nápolyi fiúkat; végül pedig hűsége annyira meghatja Delinke vendégmunkás édesapját, hogy derekát beadva, ő is hazautazik velük Olaszországból. A regény eseményvilágának minden fonala a mediterrán fényességű idill felé vezet tehát, azt az alapvetően hamis és irodalmunkban már rég meghaladott „igazságot” sugallva a (fiatal) olvasóknak, hogy a jóra való törekvés szükségképpen az ember anyagi gyarapodását és szellemi győzelmeit segíti elő. Nem kétséges, hogy a naiv pedagógiai optimizmusnak ezt a csapdáját csak úgy kerülhette volna el Dér Zoltán, ha nem mossa egybe az álmot és a valóság tartományait, illetve ha az előbbi hatalmát nem terjeszti ki gépiesen az utóbbira is. Mennyivel meggyőzőbb lehetne a regény, ha Tücsök makacsul kitart Örvénysodró „külön bejáratú”

birodalma mellett, s környezetével ismételtelen megütközve, az eszmélés egy magasabb fokára jut végül, függetlenül attól, hogy kalandjai során esetleg többször is nehezen gyógyuló sebeket kap, vagy éppen térdre kényszerül. A küzdelemre felvértező lelki érésnek, fejlődésnek tehát magában Tücsökben kellett volna lejátszódnia, de nem úgy, hogy egyidejűleg minden megoldódik és idillikusan elrendeződik odakinn. Az álom és a valóság közötti távolság megtartása, persze, egész sor alkotói problémát vetett volna fel, hiszen a konfliktusok ki-kizökkenették volna a cselekményt eleve megszabott medréből, s Dér Zoltán épp ennek a kockázatát nem vállalta, midőn a jószággyőzet mechanizmus működtetése mellett döntött.

A tévesen megválasztott eszmei kiindulópont, amellet hogy súlyosan eltorzítja a mondandót, bomlasztólag hat mind a regény szerkezetére, mind pedig alakjaira. Az egyes fejezetek, Tücsök újabbnál újabb győzelmeit elősegítendő, egészen lazán, mélyebb összefüggés nélkül követik egymást. Miután hősünk legyűri az éppem soron levő akadályt, a cselekmény menete megszakad, majd ismét valamely magaslati pont felé vesz irányt, s így megy ez mindaddig, míg a végső nagy boldogság révébe nem jutunk. A séma csak annyiban változik helyenként, hogy átmeneti kifulladás esetén a szerző anorganikus kitérőkkel bontja meg és duzzasztja fel szövegét (Öreg Ádám megható meséje, a labdarúgó-mérkőzés riportosan száraz „közvetítése”). Nem véletlen hát, hogy miközben az idill egyik zombéjkjáról a másikra kapaszkodik a történet, Tücsök alakjában indokolatlan, zavaró ellentmondások halmozódnak föl. Először amolyan mindennapi gyerekként tűnik fel, akinek „egyetlen öröme” a labdarúgás, majd később kiderül róla, hogy „fejlett fantáziájú”, sőt túl érzékeny, hiszen „megrendülés” (?) lesz rajta úrrá a horgára akadt piszle vergődése láttán. Két fejezettel később azonban ugyanez a Tücsök „az izgalomtól és az örömtől reszketve”, a szó szoros értelmében lemészárol egy egész vidracsaladót, s zsákmányával „büszkén” elevez a helyszínről. Mondanom sem kell talán, hogy örömső öldöklése nem pusztán előbbi, nagyon is valószerűtlen megrendülése miatt elhibázott, hanem mert a természettel való bensőséges kapcsolat, melyet Tücsök eddigre már megteremtett, a természet „egyetemes” szeretetére nevel, s mindenkor egyféle lelkifurdalást tárít a vadászszenvedélyhez, akkor is, ha a lesben állás izalmát nagy dohány reménye fokozza.

Az egyéniség-bomlasztó rövidzárlatoktól, sajnos, a mellékalakok sem menekedhettek meg. Öreg Ádám pl. érti a madarak nyelvét, szelfidített szarkát meg egy rókát tart az udvarában, „csodálatos ízű barackot olt” a vadkörtefába, ismeri a „gyógyító füveket”, egyszóval együtt lélegzik a természettel, meglepő orvhalászi gesztussal azonban mégis arra oktatja pöttöm hősünket, hogy az ívás, a „halak lakodalma a halász aratása”. S maga a halkirály is milyen furcsa szerzet! Tücsöknek, mert ember, kegyesen megbocsátja, hogy kárt akart tenni népében, mondván: „Belátom, hogy ez a törvény. Egyik élő megeszi a másikat.”, ám amint a vidrákra terelődik köztük a szó, bölcsessége elszivárog, s a bosszúvágnak adja át helyét. Pedig tudhatná, ha mind szennyezettebb vizeinkben el nem sorvadt máig, hogy az ember, az önmagát is pusztító okos ember az összes „víziszakálnál” nagyobb ellensége.

Mindennek következtében a regény korántsem látja el azt a feladatot, amelyet Dér Zoltán rá óhajtott bízni. Egy nemrégii nyilatkozatában ugyanis megvallja, hogy azért merte a „divattal feleselve” életre kelteni Tücsököt, mert „van-
nak ilyen gyerekek, s jó volna, ha minél többen lennének”. Mindig is becültem

és tiszteltem a divattal való felelés szándékát, úgy vélem azonban, hogy egy szépírodalmi szöveg csak az esetben perlekedhet is, ha valóban *alkotás* s nem *papiroszűz tanmese*. Az *Örvénysodró* éppen ezért nemhogy nem kezdte ki a divatot, ha egyáltalán beszélhetünk divatról ifjúsági irodalmunk kapcsán, hanem csak megerősítette annak értékeit.

UTASI Csaba

EGY TOPONOMASZTIKAI ADATTÁRRÓL

Szekeres László: *Szabadkai helynevek*, Helytörténeti kézikönyv, Életjel Könyvek 6., Szabadka, 1975.

A szabadkai Életjel Könyvek sorozata — úgy látszik — törekvéseinek céljával tűzte ki a változatosságot: a szépirodalom mellett művelődéstörténeti munkák kiadására is vállalkozik. A Szabadka népoktatásának történetét tárgyaló könyv mellett kiadta a szabadkai sajtó történetének 1919-ig tartó időszakát taglaló testes kötetet is, — a művelődéstörténeti munkák harmadik darabja pedig a névtudomány körébe vágó: Szekeres László könyve Szabadka helyneveit gyűjti egybe. A három könyv három művelődéstörténeti diszciplína. Nézzük, milyen tanulságokkal szolgál e három könyv közül a legfrissebb, a Szekeres Lászlóé.

Kezdhetjük azzal, hogy a helynévgyűjtés, a toponomasztika korántsem új vizsgáladási terület; legalább százötven éve művelik eredményel. E vizsgáladási terület kérdéskörét — máig ható érvénnyel — Szabó T. Atila foglalta össze egy először 1933-ban publikált tanulmányában (*A helynévgyűjtés jelentősége és módszere*). Ez a tanulmány alapvető ismereteket és gazdag példátartat kínál mindazok számára, akik helynévgyűjtéssel kívánnak foglalkozni.

Folytathatjuk továbbá azzal, hogy a helynévgyűjtés a jugoszláviai magyar tudományos életben sem ismeretlen és mellőzött terület; a Magyar Tanszék

és a Hungarológiai Intézet nyelvészei számos kutatási részterület anyagát tették már közzé, s a kutatási projekteinkben Vajdaság toponomasztikai feldolgozása is szerepel. E munkának egyik eddig elkészült része — Topolya és környéke anyaga — sajtó alatt van, megjelenése a közeljövőben várható. A szabadkai helynévkutatás ugyancsak folyamatban van. Mindezek ismeretében fölmerülhet a kérdés az olvasóban, hogy mi készítette a nem nyelvész szakember Szekeres Lászlót arra, hogy közzétegyen egy helynévanyagot tartalmazó könyvet. A kérdés természetesen nem a kompetencia fölvetését tartja elsődlegesnek, hanem inkább azt, hogy nem lett volna-e hasznosabb, ha a toponomasztikai diakróniát, amely Szekeres László könyvében szerepel, a helynévanyag jelen állapotával szembeítve publikálták volna.

Szekeres László könyve — miként arról az Előszóban számot ad — tulajdonképpen melléktermékként állt össze; a régész irattári kutatásai és mindennapi obszervációi irányították rá figyelmét a helynévanyag egybeállításának szükségességére. Szekeres ugyanis archeológusként tudja, hogy a toponímia sok esetben nagyon fontos, a régész számára fölbecsülhetetlen értékű adatot vagy utalást tartalmaz a földben rejlő régészeti leletekkel kapcsolatban. Hogy csak a vajdasági adatokra utaljunk, tartományunkban számos Pusztatemplom elnevezésű határ-rész, dűlő vagy domb van, amelyek — miként azt a régészek tapasztalata alátámasztja — szinte mindig középkori templomromokat rejtnek. Szekeres